

Archeologienota Herentals Rutsveld Oost Resultaten



COLOFON

Titel

Archeologienota Herentals Rutsveld Oost.Verslag van resultaten

Auteurs

Marleen Arckens, Christine Beckers, Jan De Beenhouwer

Plaats en datum

Wijnegem 7 januari 2020

Fodio Rapport Folio 16

Wettelijk Depot D/2019/13.179/18

Projectcode

200191164

Uitvoerder

Fodio

Turnhoutsebaan 277

B-2110 Wijnegem

fodio@fodio.be

erkend archeoloog: Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067

Kaft

Orthofotomozaïek middenschalg winter 2019 © Geopunt

© Fodio.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of op enige wijze hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze.

Inhoud

1 De resultaten van het bureauonderzoek.....	4
1.1 Beschrijvend gedeelte.....	4
1.1.1 Administratieve gegevens	4
1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt	6
1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling	10
1.1.4 Werkwijze.....	11
1.2 Assessmentrapport.....	12
1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied.....	12
1.2.2 Historische situering.....	16
1.2.3 Archeologische situering	21
1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	23
1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed	25
1.2.6 Samenvatting.....	26
Bibliografie	27
Figurenlijst.....	28
Archeologische periodes in Vlaanderen.....	29

I De resultaten van het bureauonderzoek

I.1 Beschrijvend gedeelte

I.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2019I164
Actoren		Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 veldwerkleider
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Herentals
	Deelgemeente	
	Site	Rutsveld Oost
Kadastrale gegevens		Herentals Afd; 1, Sectie B, perceel 641A
Oppervlakte onderzoeksgebied		5515 m2
Bounding box	punt 1 (NW)	x182370.46 y209320.36
	punt 2 (ZO)	x182466.46 y209247.34
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		geen
Begindatum onderzoek		16 september 2019
Einddatum onderzoek		7 januari 2020

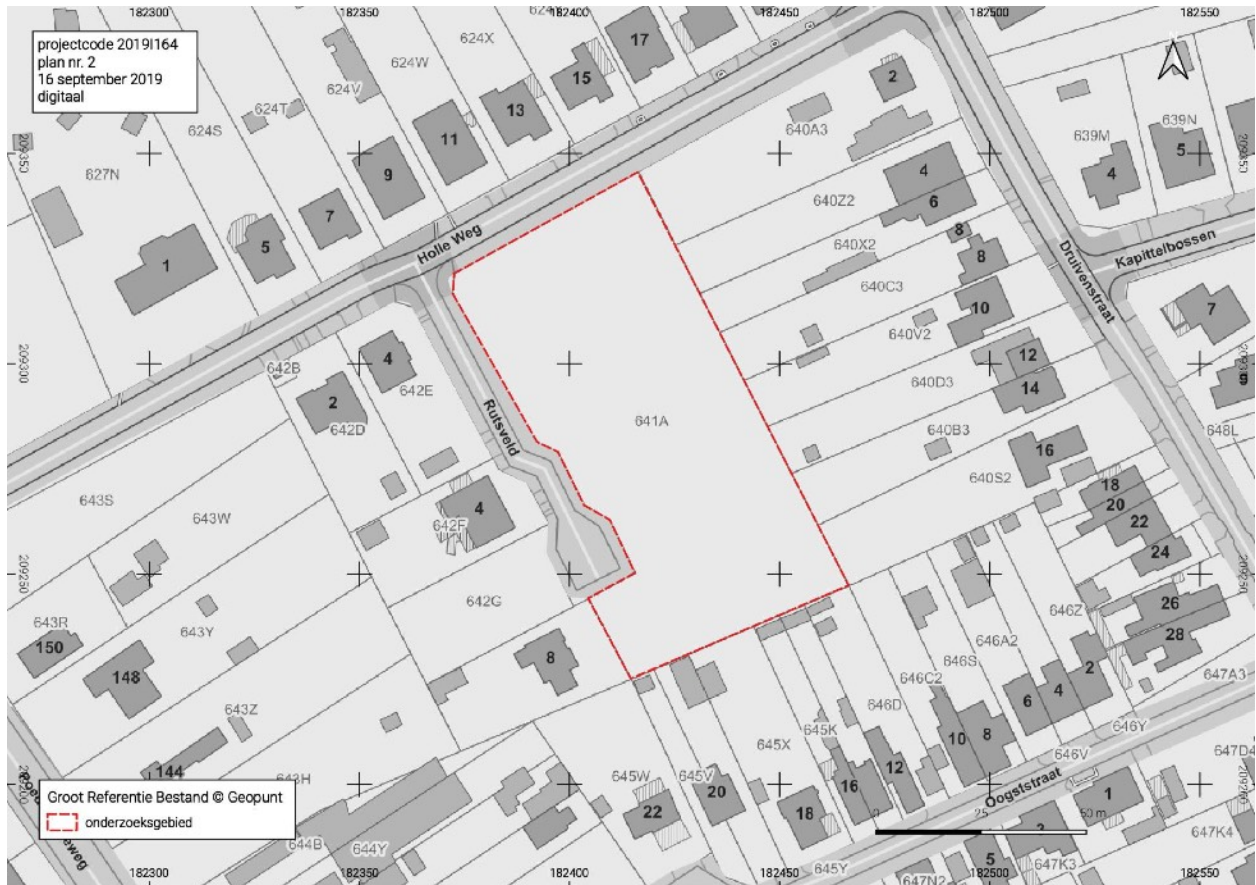


Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

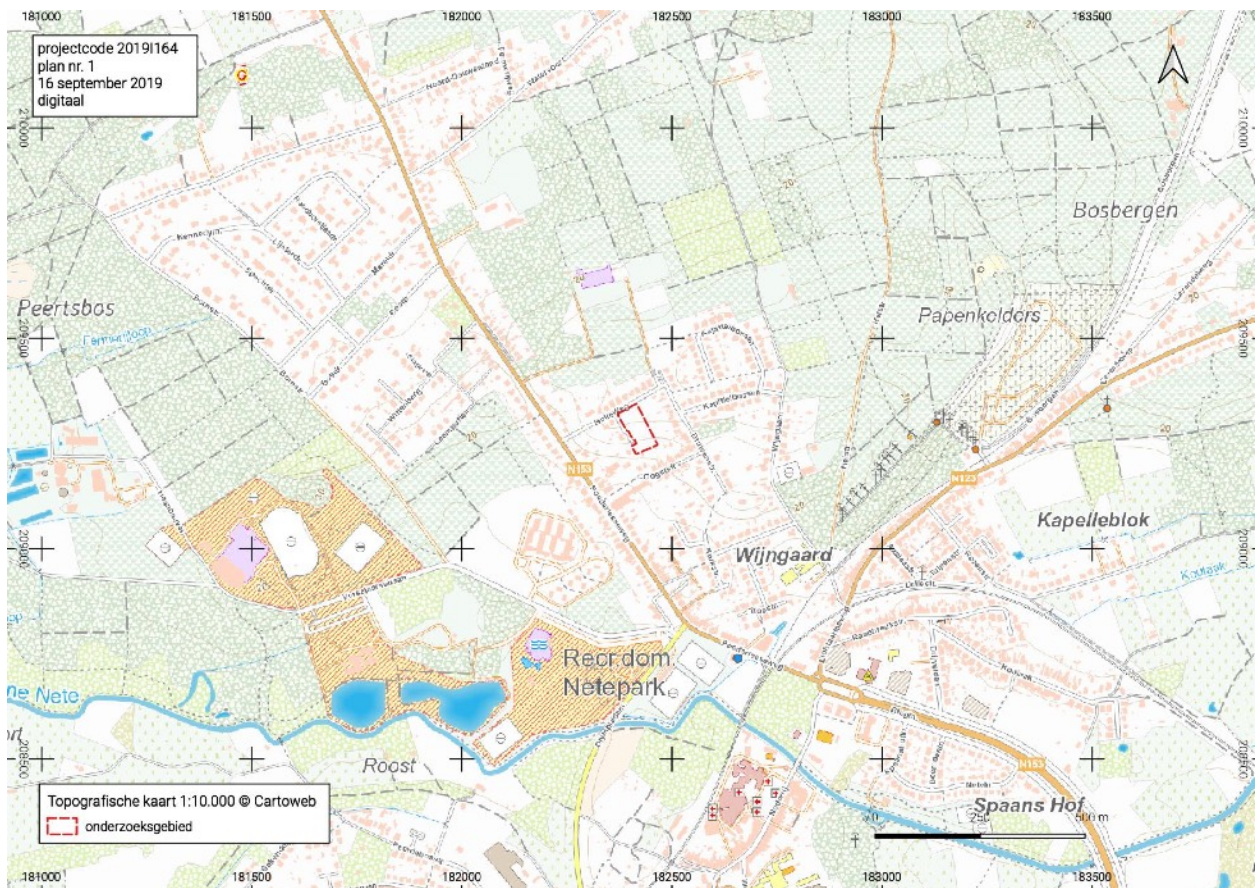


Fig. 2 Situering van het projectgebied op de topografische kaart 1:10.000. © Cartoweb

I.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden. De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerend Erfgoed-decreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerend Erfgoed-besluit van 16 mei 2014, die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, gewijzigd op 18 juli 2017 en 4 juli 2018 en 14 december 2018

Overwegend dat

- een omgevingsvergunning vereist is,
- het onderzoeksgebied niet volledig in gebied ligt waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt,
- het niet om het bijstellen van een omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden gaat,
- het projectgebied zich niet in een beschermde archeologische site bevindt,
- het onderzoeksgebied zich niet in een vastgestelde archeologische zone situeert,
- het perceelsoppervlak groter is dan 3000 m²

moet een archeologienota bij de aanvraag tot omgevingsvergunning worden gevoegd.

Bestaande Toestand



Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2018. © Geopunt

Het onderzoeksgebied bestaat uit perceel 641A. Het grenst in het noorden aan de Holle Weg en in het westen aan het Rutsveld. Het heeft een oppervlakte van 5515 m². De site is begroeid met gras. Ter hoogte van de noordelijke, oostelijke en de zuidelijke perceelsgrens staan hoogstammige bomen.



Fig. 4 Zicht op het westelijke deel van het projectgebied vanuit het zuiden vanop de Rutsveld. © Fodio 19-09-2019



Fig. 5 Zicht op het zuidelijke deel van het projectgebied vanuit het noorden vanop de Rutsveld. © Fodio 19-09-2019

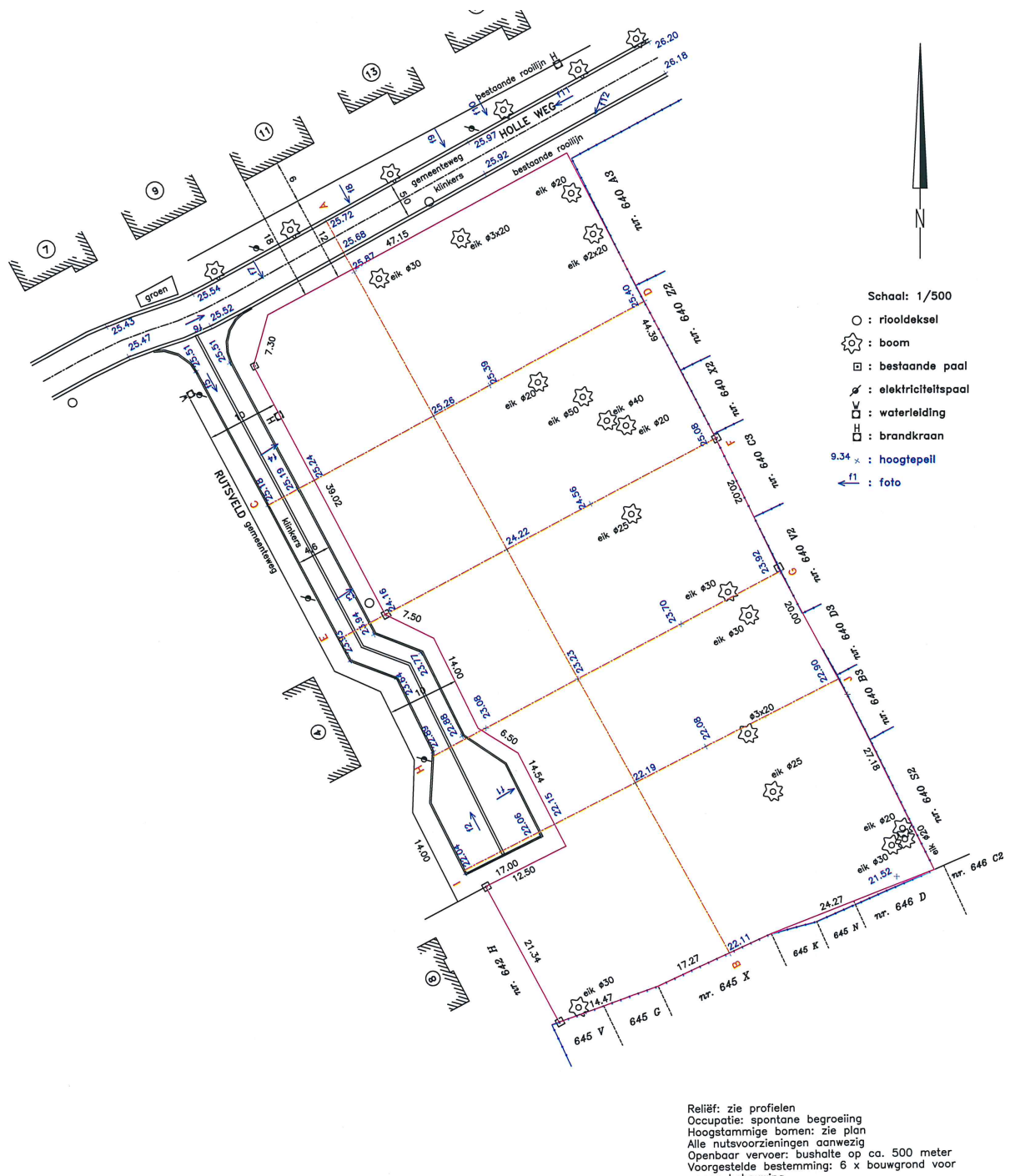


Fig. 6 Opmetingsplan bestaande toestand. © Peter Liekens 20190808

Geplande werken en bodemingrepen

Het perceel zal worden opgedeeld in acht loten: vier loten voor open bebouwing en vier loten voor half-open bebouwing. Drie loten zijn gericht naar de Holle weg, vijf loten geven uit op het Rutsveld. De hoogstammige bomen ter hoogte van de oostelijke en zuidelijke perceelsgrens blijven bewaard. Enkel de bomen tegen de noordelijke perceelsgrens ter hoogte van de Holle Weg worden gerooid. Vermits alle loten grenzen aan bestaande wegen dient er geen wegenis te worden aangelegd en dienen er geen bijkomende nutsleidingen te worden voorzien.

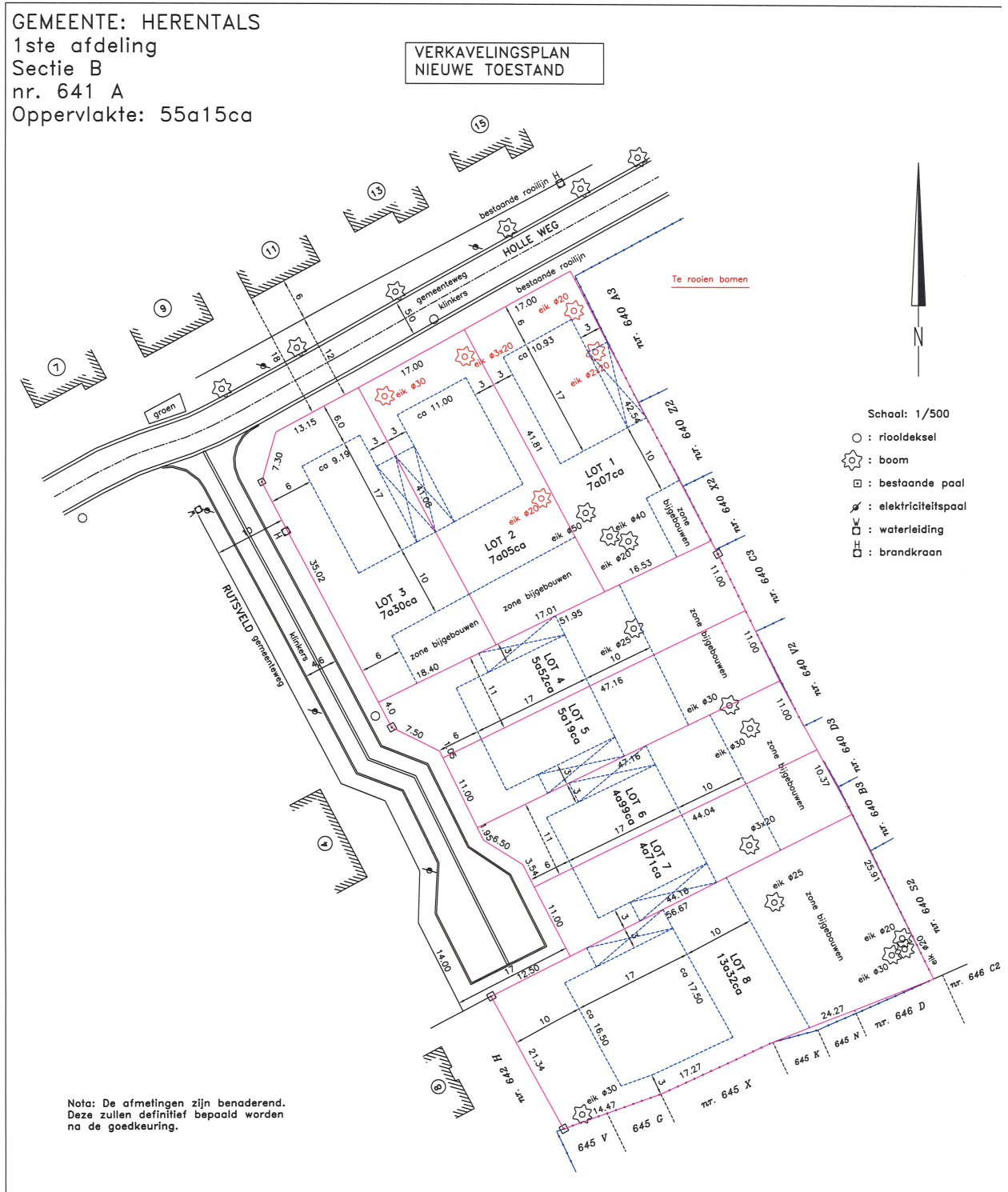


Fig. 7 Verkavelingsplan. © Peter Liekens 20191216

1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

I.1.4 Werkwijze

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie¹, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart volgens Belgische classificatie², het kadastraal percelenplan³ en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen⁴. De geomorfologische kaart werd niet geraadpleegd vermits deze niet beschikbaar is voor het projectgebied. De bodembedekkingskaart werd geraadpleegd maar niet afgebeeld omdat zij geen bijkomende informatie opleverde na consultatie van verschillende reeksen luchtfoto's. Op de bodemerosiekaart ligt het onderzoeksgebied in een zone waarvoor de kaart geen informatie verschaft. De opdrachtgever leverde het opmetingsplan bestaande toestand en het verkavelingsplan.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854). De Popp kaart was niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt. Via Cartesius werden de historische topografische kaarten van 1873, 1904, 1939, 1969, 1981 en 1989 geraadpleegd.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.18 Las Palmas.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het landschap in de zone van het projectgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De indeling en inrichting van het landschap kregen bijzondere aandacht. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal en de beschikbare cartografische bronnen geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt.

De gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed⁵ werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

¹ webservice cartoweb.be van het NGI.

² <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

³ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nL_BE.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

⁵ <https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

I.2 Assessmentrapport

I.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het onderzoeksgebied ligt op 1,75 km ten noorden van de markt van Herentals, in het gehucht Wijngaard. Het terrein bevindt zich 131 m ten oosten van de Poederleesesteenweg, de verbindingsweg tussen Poederlee en Herentals.

Geografisch behoort het onderzoeksgebied tot het zuidwestelijke deel van de Kempen in Laag-België. Het is terug te vinden op de topografische kaart 1/10.000 kaartblad 16/3Z.

Geomorfologisch ligt het gebied op het zuidwestelijke uiteinde van de rug van Lichtaart in de depressie van de Schijns-Nete, ook gekend als de Kempische Laagvlakte. De rug van Lichtaart is een van de twee duidelijke en relatief smalle, zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden die de Kempische Laagvlakte doorbreken. De rug van Lichtaart is de meest uitgesproken en strekt zich uit van ten noorden van Herentals via Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit pliocene sedimenten.⁶

Het onderzoeksgebied helt af van het noordwesten naar het zuidoosten. In het noordoosten bereikt het reliëf een hoogte van 25,9 m TAW, in het zuidoosten 20,4 m TAW. Over een afstand van 110 m daalt het terrein 5 m.

Hydrografisch behoort het onderzoeksgebied tot het Middengebied van de Kleine Nete, het Netebekken en het stroomgebied van de Schelde. Ongeveer 640 m ten zuiden van het onderzoeksgebied stroomt de Kleine Nete van oost naar west. De kleinere waterlopen in de omgeving van het onderzoeksgebied die uitmonden in de Kleine Nete ontspringen allemaal aan de voet van de rug van Lichtaart en op een afstand van 900 m en meer van het onderzoeksgebied.

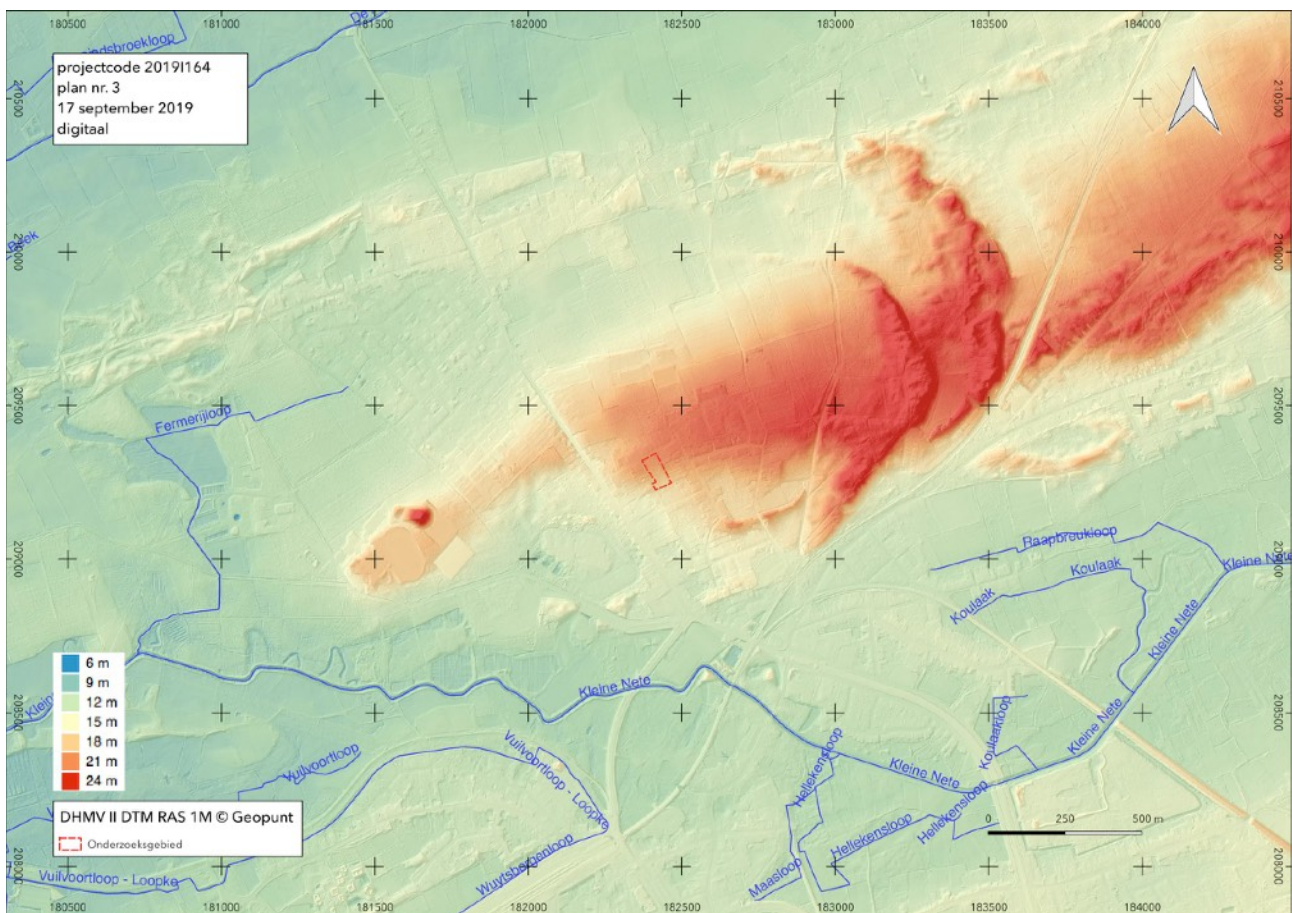


Fig. 8 Situering van het onderzoeksgebied op het digitaal hoogtemodel met in overlay de waterlopen zoals opgenomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2018. © Geopunt

⁶ Goolaerts & Beerten 2006.

Geologische en bodemkundige situering

Het prequartaire substraat van het onderzoeksgebied is volgens de gegevens op de tertiairgeologische kaart opgebouwd uit twee formaties. Het zuidoostelijke deel wordt gevormd door de Formatie van Kasterlee en de noordwestelijke deel door de Formatie van Poederlee.

De Formatie van Kasterlee is een mariene geologische formatie en wordt gekenmerkt door bleekgroen tot bruin fijn zand met paarse kleihorizonten. Het is licht glauconiet- en micahoudend. Onderaan bevinden zich kleine zwarte silexkeitjes. De Formatie van Kasterlee dateert uit het vroeg plioceen.

De mariene Formatie van Poederlee bestaat uit bleekgrijs fijn, goed gesorteerd zand. Het is kleihoudend, bevat ijzerzandsteenbanken en is weinig glauconiethoudend. Het bevat ook regelmatig schelpenhorizonten. Deze formatie dateert uit het midden plioceen.⁷

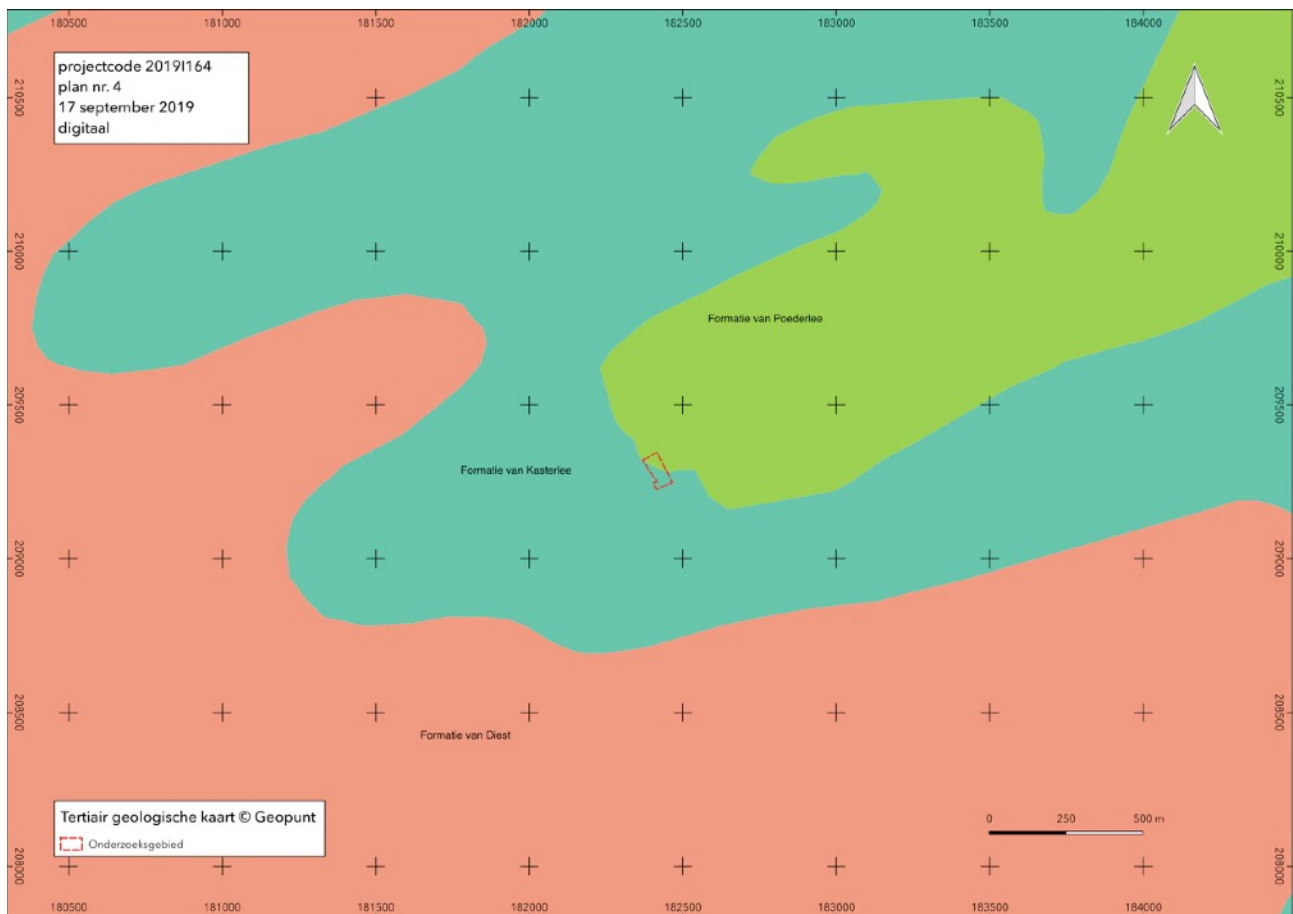
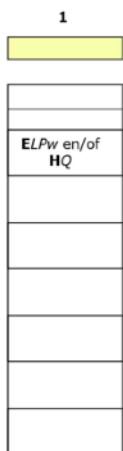
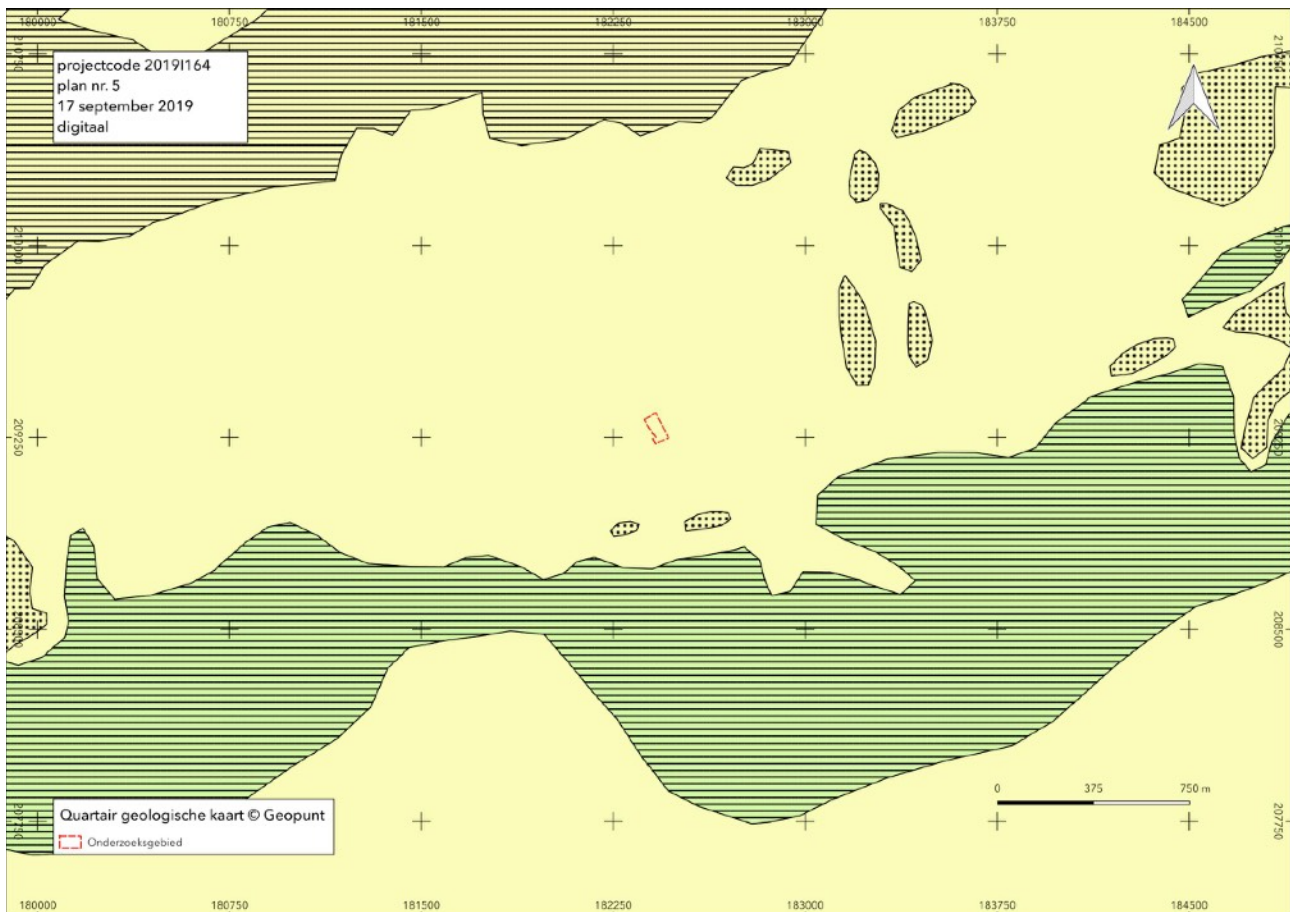


Fig. 9 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de quartairgeologische kaart 1:200.000 in een zone die geclassificeerd wordt als profieltype 1. Bij dit profieltype werden bovenop het prequartaire substraat eolische afzettingen uit het weichseliaan (laat-pleistoceen) en mogelijk het tardiglaciaal (vroeg-holoceen) afgezet.⁸

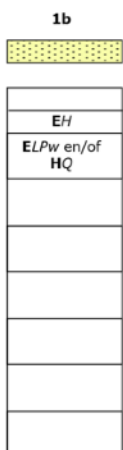
⁷ Databank Ondergrond Vlaanderen.

⁸ Bogemans 2005 & 2008.



ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

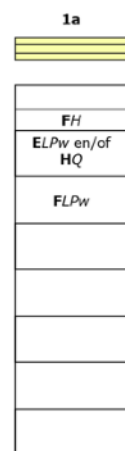
HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.



EH Zandige eolische afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.



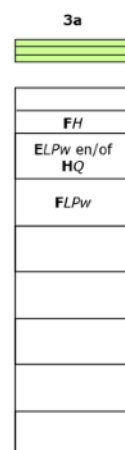
* De karteereenheid is mogelijk afwezig.
 □ De karteereenheid is mogelijk aanwezig.

FH Fluviaatiele afzettingen (organochemisch en perimarien inclusie), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

FLPw Fluviaatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).



* De karteereenheid is mogelijk afwezig.
 ◇ De karteereenheid ontbreekt mogelijk in sommige delen van de beekvalleien buiten de Vlaamse Vallei en haar uitlopers.

FH Fluviaatiele afzettingen (organochemisch en perimarien inclusie), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

FLPw Fluviaatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

Fig. 10 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. © DOV

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie wordt de bodem van het onderzoeksgebied geclassificeerd als Zbm. Dit is een droge (b) zandbodem (Z) met een dikke antropogene humus A horizon (m). Onder het plaggendeek komt een begraven profiel voor, meestal een podzol of een verbrokkeld textuur B. Roestverschijnselen beginnen tussen 90 en 120 cm.⁹

De bodem vertoont invloed van de mens door landbouwpraktijken waarbij plaggen uit de heide vermengd met mest van de potstal werden aangevoerd om de vruchtbaarheid te verbeteren.

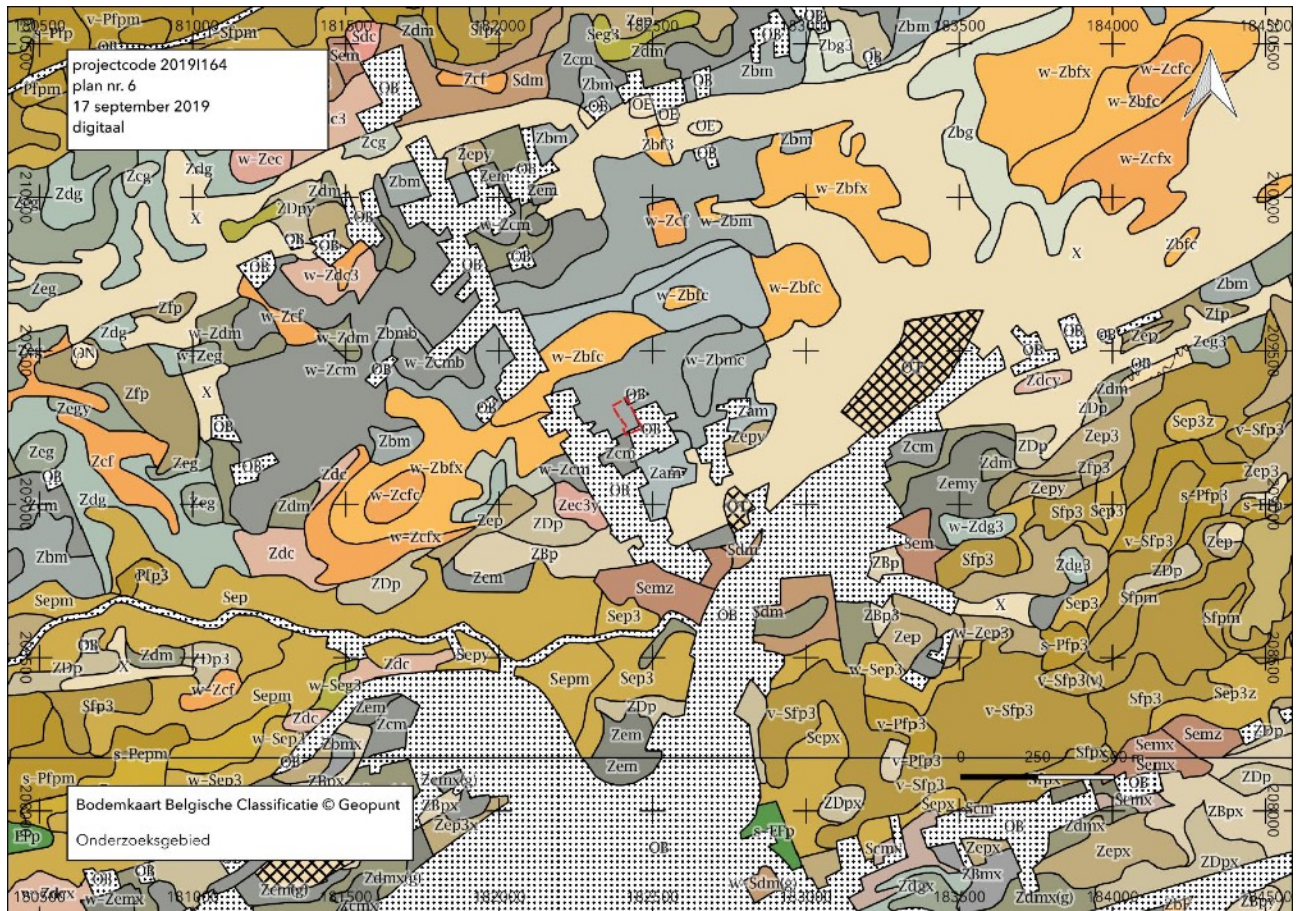


Fig. 11 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV

⁹ Van Ranst & Sys 2000; Databank Ondergrond Vlaanderen.

I.2.2 Historische situering

Inleiding

Herentals wordt voor het eerst vermeld in een pauselijk bul die dateert uit de 12de eeuw. De stad ontstond uit twee verschillende kernen. De oudste kern ontstond rond de Sint-Waltrudiskerk in het zuidelijk deel van de huidige stad als een allodium of landelijke vestiging van het kapittel van Bergen. De tweede kern, een handelsnederzetting, ontwikkelde meer naar het noorden, in de nabijheid van de Nete en de eerste vestigingsplaats van het begijnhof. In 1204 usurpeerde Hertog Hendrik I van Brabant de rechten van Herentals en werden de beide kernen samengevoegd. Reeds in 1209 verkreeg hij ook het recht de stad te omwallen.

Herentals wist zijn gunstige topografische en strategische ligging economisch te benutten. Het ligt op de plaats waar de verbinding tussen Leuven en Friesland en de handelsroute van Brugge naar Keulen de Kleine Nete kruisen. Reeds op het einde van de 13e eeuw kende de plaatselijke lakennijverheid bloeiperiode en werd Herentals een belangrijk economisch centrum in het hertogdom Brabant. In de 15e eeuw volgden twee nieuwe kloosterstichtingen: het Besloten Hof van de norbertinessen en het klooster van de franciscanen. Uit deze periode dateren ook de twee bewaarde stadspoorten, de Sint- Waltrudiskerk en het stadhuis/lakenhal van Herentals

Vanaf het einde van de 16e eeuw tot het einde van het Ancien Régime werd Herentals een garnizoensstad. Dat bewerkstelligde een economische neergang. Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw, na de aanleg van de Kempische kanalen en verschillende spoorweglijnen, kende Herentals opnieuw economische bloei.¹⁰



Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op het stadsplan van Jacob Deventer (1558). © <https://uurl.kbr.be/1043801>

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Herentals [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121665> (geraadpleegd op 17 september 2019).

Cartografische bronnen

Het stadsplan van Jacob Van Deventer van 1558 is de oudste bewaarde stadsplattegrond van Herentals.¹¹ Het is het kaartbeeld dat het dichtst aansluit bij het middeleeuwse stadslandschap. De kaart toont infrastructuur die tussen het ontstaan van Herentals en het midden van de 16de eeuw tot stand kwam. Het projectgebied bevindt zich in de akkers ten noorden van Herentals.

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, in 1771-1778 opgemaakt in opdracht van graaf de Ferraris, geeft ons een duidelijk beeld van de inrichting van het landschap op het einde van de 18de eeuw. Het onderzoeksgebied ligt ca. 1,4 km ten noorden van het centrum van Herentals in het akkercomplex dat de stad omgeeft in een zone met landbouwgronden omgeven door perceelsrandbegroeiing. De dichtstbijzijnde bewoning is een boerderij ca. 500 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied. Deze hoeve is aangeduid met de naam Fermerei en bestaat uit een vijftal gebouwen. Ten oosten van het onderzoeksgebied situeren zich op ca. 750 m de kapel Notre Dame De Sable en de kapel St. Croix. De kapellen zijn via een kruisweg verbonden met een kerk aan de noordrand van de stad Herentals. De kruisweg gaat vermoedelijk terug tot 1460-1461 en werd opgericht door een minderbroeder na een pelgrimstocht in Palestina.¹² De basis voor het huidige weggenet is reeds terug te vinden op de Ferrariskaart. De Poederleesesteenvweg heeft minstens sinds het midden van de 18de eeuw zijn tracé behouden ter hoogte van het onderzoeksgebied.

De topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) toont een gelijkaardig beeld. De akker ter hoogte van het onderzoeksgebied is omringd door bos. Ter hoogte van het onderzoeksgebied is de helling van de rug van Lichtaart aangeduid.

De Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) geeft een gedetailleerd beeld van de indeling van de percelen in de eerste helft van de 19de eeuw. Het onderzoeksgebied valt samen met een perceel aangeduid op de kaart. Dat er weinig tot geen evolutie is in percelering ter hoogte van het onderzoeksgebied sinds begin 19de eeuw blijkt eveneens uit de nummering van het perceel. De Poederleesesteenvweg is aangeduid als Chemin nr. 7.

Op de topografische kaart van 1873 is de situatie gelijkaardig. Het terrein is in gebruik als landbouwgrond en is omgeven door bos. Dit blijft hetzelfde tot 1969. Het onderzoeksgebied is nog in gebruik als akker, maar in de omgeving verschijnen de eerste gebouwen. Langs de Poederleesesteenvweg verschijnen de eerste woningen. Het bos ten noordoosten en zuidoosten van het projectgebied is verdwenen en ook hier zijn de eerste gebouwen opgetrokken. Ter hoogte van de zuidelijke perceelsgrens werd een constructie opgetrokken. De Holle Weg ten noordwesten van het onderzoeksgebied werd aangelegd. Op beide topografische kaarten liggen de hoogtelijnen ter hoogte van het onderzoeksgebied erg dicht bij elkaar. Dit komt overeen met het beeld dat we kregen van de topografische kaart van Vandermaelen en het DHM. Het projectgebied ligt op de zuidelijke helling van de hoger gelegen zandrug, gekend als de rug van Lichtaart.

Het onderzoeksgebied bleef tot 1979-1990 in gebruik voor landbouw. Sinds 2000-2003 ligt het braak en raakte het begroeid met hoogstammige bomen.

¹¹ <https://uurl.kbr.be/1043801>

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Kruisweg [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/47067> (geraadpleegd op 17 september 2019).



Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt



Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt

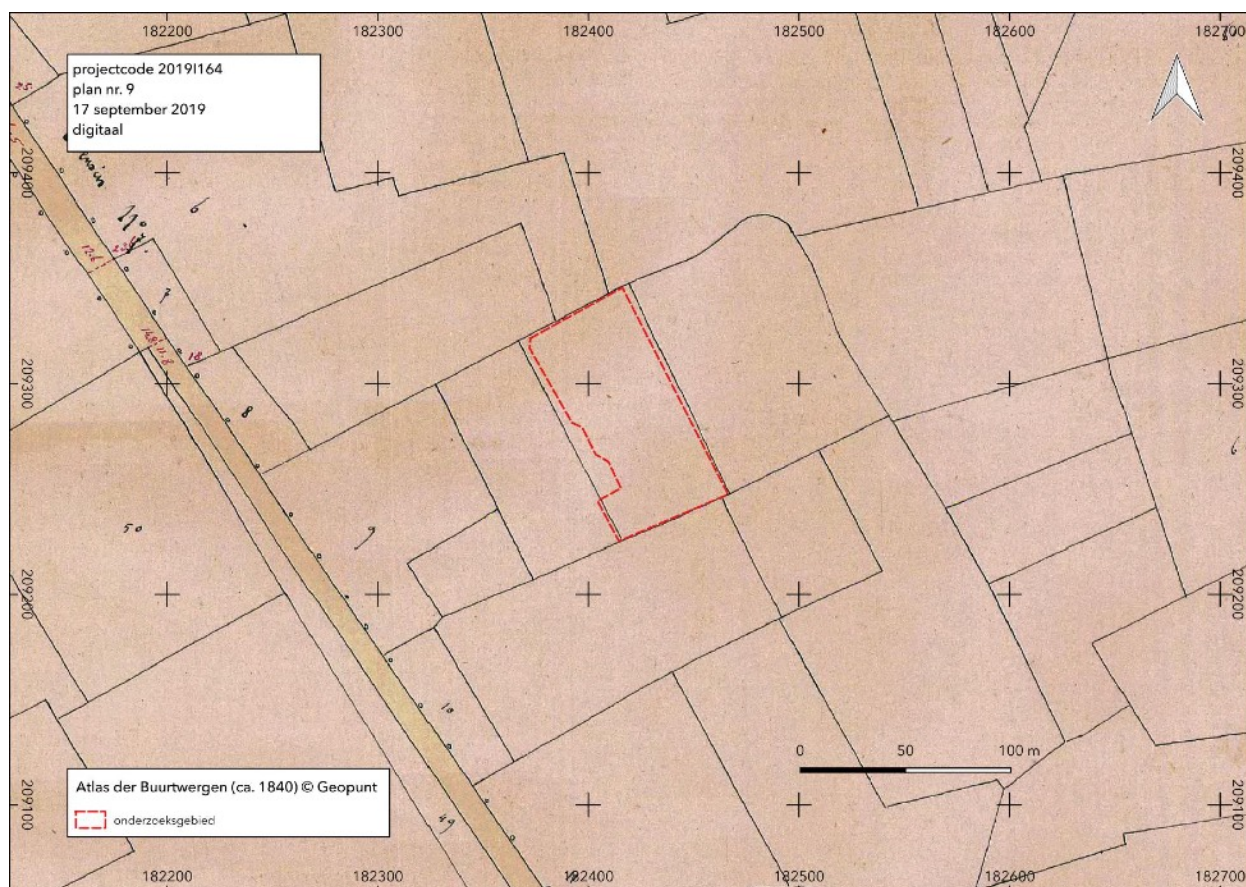


Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt

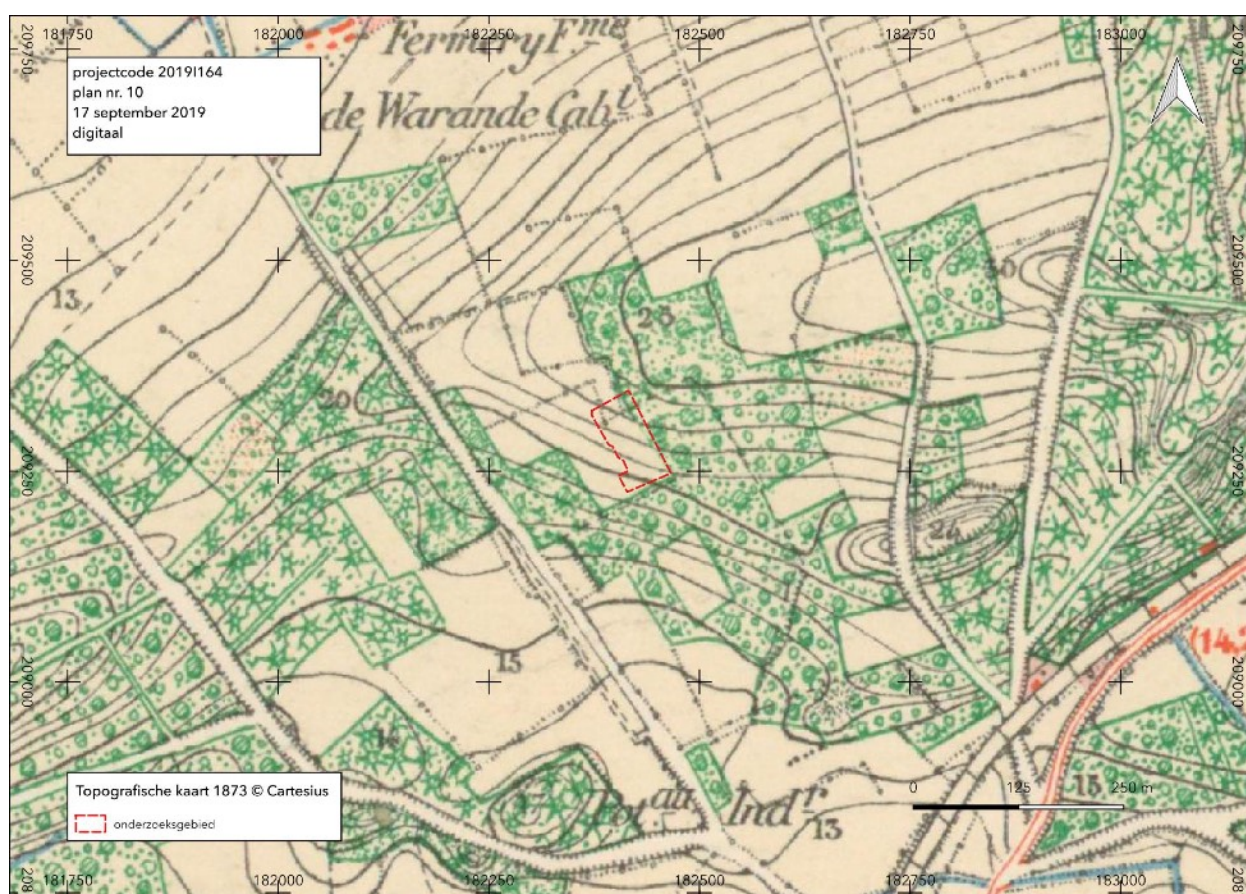


Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © Cartesius

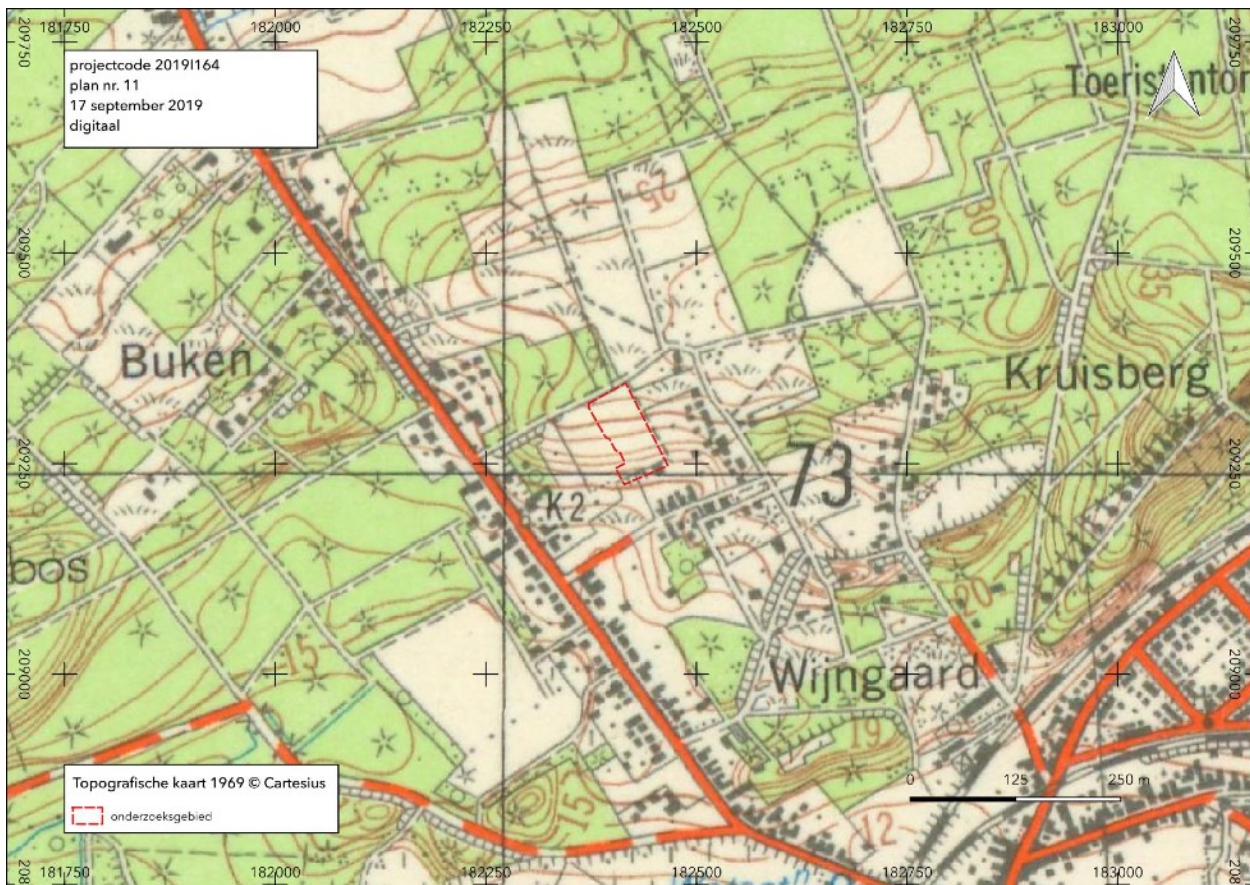


Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1969. © Cartesius



Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2000-2003. © Geopunt

I.2.3 Archeologische situering

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

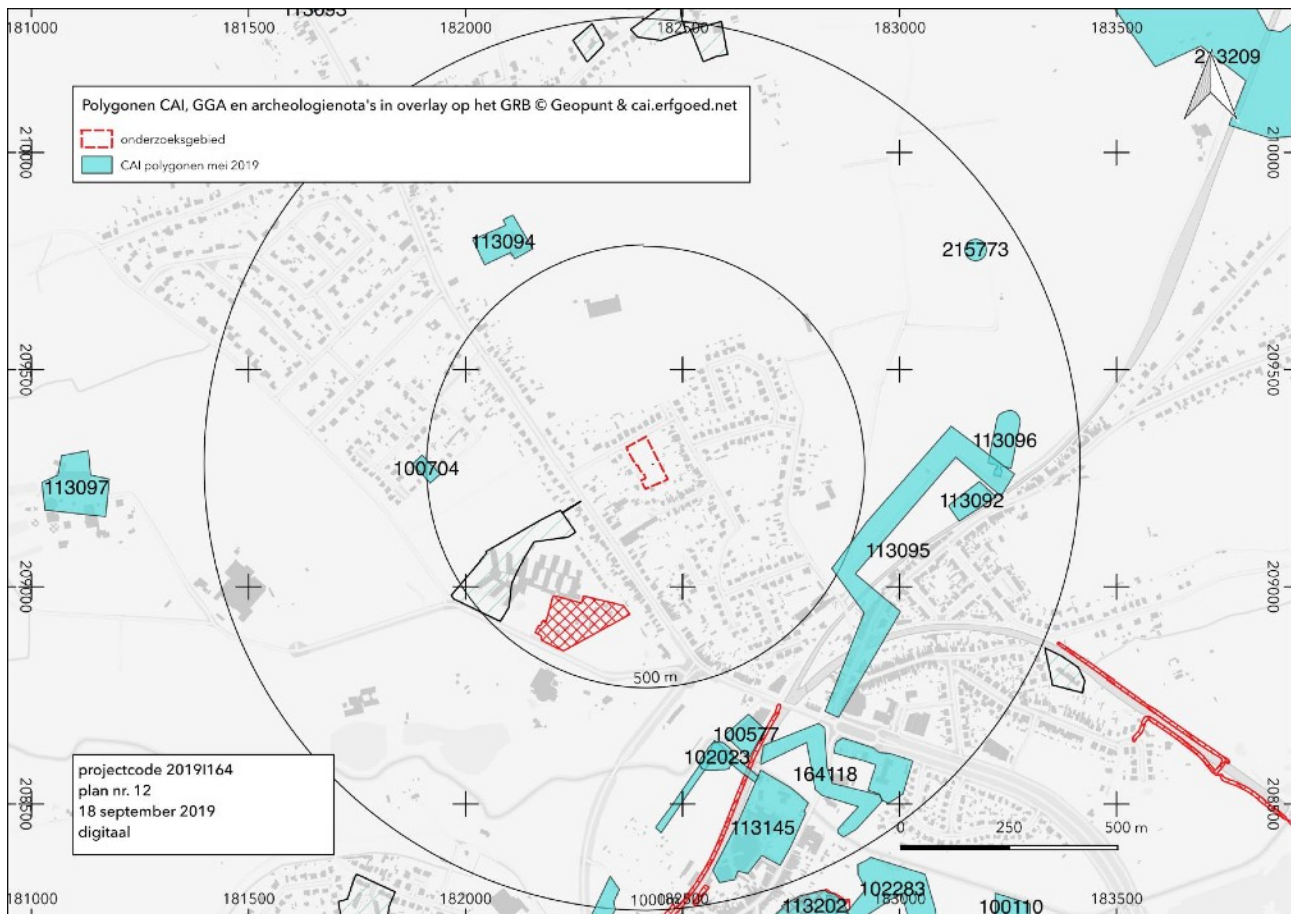


Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygoenen van de CAI toestand oktober 2019 in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (rood gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd). © cai.erfgoed.net & Geopunt

In de Centrale Archeologisch Inventaris¹³ zijn geen vindplaatsen opgenomen in een straal van 500 m. Binnen een straal van 1000 m zijn in wijzerzin, te beginnen in het noorden de volgende vindplaatsen opgenomen:

- CAI ID 113094: Fermereihoeve (Herentals). Deze hoeve gaat volgens literaire bronnen terug tot 1663.¹⁴
- CAI ID 215773: Heistraat I (Herentals). Losse muntvondst (2017) van een halve penny uit 1941.¹⁵
- CAI ID 113096: O.-L.-V. van 't Zand kapel (Herentals). De Ferrariskaart is de enige bron en levert de terminus post quem voor deze kapel.¹⁶
- CAI ID 113095: Kruisberg 1 (Herentals). De Heilige Kruiskapel en de Heilige Grafkapel maken deel uit van de kruisweg. De Heilige Kruiskapel gaat terug tot de late middeleeuwen. Ze is opgericht vòòr 1543 want ze is in dat jaar afgebrand. . De huidige rij kapelletjes van de O.-L.- V. van 7 Weeën stammen uit het einde van de 19de eeuw. De oorspronkelijke kruisweg werd al in 1461 opgericht. De Heilige Grafkapel werd opgericht in de 1761.¹⁷

¹³ De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113094 Fermereihoeve (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019); <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/107331> (geraadpleegd 7 januari 2020).

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 215773 Heistraat I (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113096 OLV van 't Zand kapel (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113095 Kruisberg 1 (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

- CAI ID 113092: Hermitage (Herentals). Deze site met walgracht is gelegen binnen het domein dat afgebakend is door de kapellen van de kruisweg. De Ferrariskaart is de enige bron en vormt een terminus post quem voor deze site.¹⁸
- CAI ID 113199: Cardijnlaan 1 (Herentals). Tijdens werfcontroles in 2002 bij graafwerken kwam een constructie uit de Spaanse periode (16de eeuw) aan het licht. Het betrof funderingen in baksteen en ijzerzandsteen.¹⁹
- CAI ID 164118: De stadsomwalling van Herentals bestond uit een wal en gracht gaat terug tot de late middeleeuwen. Het tracé is te herkennen op het gereduceerd kadaster en de Ferrariskaart.²⁰
- CAI ID 100577: Floristoren (Herentals). Mogelijk situeren zich hier de overblijfselen van de Floristoren die deel uitmaakte van de stadsomwalling. Er werd in 1998 een vondstconcentratie van honderden stukken laat middeleeuws aardewerk aangetroffen.²¹
- CAI ID 102023: Kattenberg 1 (Herentals). Op deze locatie bevindt zich een restant van de 17de eeuwse stadsomwalling. Op de dijk lag een concentratie van middeleeuwse en postmiddeleeuwse scherven, die mogelijk opgebaggerd werden uit de Nete.²²
- CAI ID 113145: Het St.-Elisabethgasthuis (Herentals) werd opgericht vòòr 1253 en was oorspronkelijk gewijd aan OLV.²³
- CAI ID 100704: Leemputten 18 (Herentals). Bij het uitgraven van een vijver in 1995 bij een woning werden scherven uit de midden-bronstijd aangetroffen. Het ging om zeer ruwe, dikwandige scherven met op de schouder een opgelegde kleiband met vingernagelindrukken. De urne bevatte nog enkele crematieresten. De binnenkant van de urne was onderaan secundair verbrand wat erop wees dat de crematieresten gloeiend geborgen waren. Deze vondst wijst op de aanwezigheid van een begraving uit de midden-bronstijd, maar er zijn geen sporen van een grafheuvel waargenomen.²⁴

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113092 Hermitage (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 113199 Cardijnlaan 1 (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 164118 Stadsomwalling (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100577 Floristoren (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID Kattenberg 1 (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID St.-Elisabethgasthuis (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100704 Leemputten 18 (Herentals) (geraadpleegd op 18 september 2019).

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Op het oudste plan dat voor dit onderzoek werd gebruikt, nl. het stadsplan van Jacob Van Deventer van 1558, is het onderzoeksgebied in gebruik als akker. Het landschap rondom het onderzoeksgebied werd midden 18de eeuw getypeerd door landbouwgronden met perceelsrandbegroeiing die behoorden tot het akkercomplex rond Herentals. Het projectgebied bleef in gebruik als landbouwgrond tot 2000-2003. Sinds toen ligt het braak en raakte het vooral in het zuiden begroeid met hoogstammige bomen.

Wat is de impact van de geplande werken ?

Het perceel wordt opgedeeld in 4 loten voor open bebouwing en 4 loten voor half-open bebouwing. De bomen tegen de noordelijke perceelsgrens ter hoogte van de Holle Weg worden gerooid. Vermits alle loten grenzen aan bestaande wegen dient er geen wegenis te worden aangelegd en dienen er geen bijkomende nutsleidingen te worden voorzien. Aangezien bij een verkaveling geen plannen voor de toekomstige bebouwing beschikbaar zijn wordt van een maximale impact uitgegaan.

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

voor steentijd artefactensites(paleolithicum - mesolithicum)

In de steentijd voedde de mens zich voornamelijk door middel van jacht, visvangst en het verzamelen van voedsel. Deze 'jager-verzamelaars' verbleven in tijdelijke kampementen. Het zijn vooral achtergebleven werktuigen in vuursteen die verwijzen naar een dergelijke verblijfplaats. Uit verschillende studies is gebleken dat veel van de gekende vindplaatsen van werktuigen uit het paleolithicum, mesolithicum en vroeg-neolithicum voorkomen op de overgang van hoge/droge gronden naar lage/natte zones. Dit noemt men een landschappelijke gradiënt. Het verband tussen het aantreffen van steentijd artefactensites en een gradiënt is sterker naarmate sterker naarmate de overgang abrupter is, bijvoorbeeld aan de randen van beekdalen. Kampementen van jager-verzamelaars kunnen verwacht worden in een zone vanaf de gradiënt tot ca. 200 m in het droge deel. Een verklaring hiervoor is te vinden in het feit dat landschappelijke gradiënten op korte afstand van elkaar een grote verscheidenheid aan voedselbronnen en grondstoffen verschaffen en de aanwezigheid van drinkwater garanderen. Rivier- en beekdalen zijn daarenboven markante en goed herkenbare landschapselementen in een door bos gedomineerde landschap. Dalen vormden in het laat-paleolithicum en het mesolithicum belangrijke transportroutes.²⁶

Het onderzoeksgebied bevindt zich meer dan 600 m ten noorden van een natuurlijke waterloop. Op de quartairgeologische kaart bevinden zones met fluviatiele afzettingen uit het holocene, mogelijk tardiglaciaal zich op een afstand van ca. 470 m ten zuiden van het onderzoeksgebied. Het projectgebied bevindt zich niet in een gradiëntzone en ook niet op de overgang van hoger gelegen droge gronden naar lager gelegen natte zones. Het potentieel van het onderzoeksgebied voor het aantreffen van prehistorische artefactensites wordt als laag ingeschat.

voor protohistorische en historische sites (neolithicum - nieuwe tijd)

De natuurlijke vruchtbaarheid, het grondwaterregime, en de bewerkbaarheid van de bodem bepalen mee de keuze van inplantingsplaatsen voor permanente bewoning vanaf het neolithicum.

Vindplaatsen van landbouwers worden gekenmerkt door grondsporen, zoals paalkuilen, haardkuilen, afvalkuilen, waterputten en graven. De informatiewaarde van deze vindplaatsen wordt bepaald door hun ingegraven sporen. Door ploegen zullen ondiepe sporen verdwijnen, diepere sporen zullen bewaard gebleven zijn. De eventuele bewaring onder de antropogene humuslaag van oudere sites en grondsporen is afhankelijk van de mate waarin het oude loopvlak is opgenomen in de oudste akkerlagen.

Het onderzoeksgebied ligt in een zone met topografisch en bodemkundig gunstige eigenschappen voor de aanwezigheid en bewaring van sporensites.

De sequentie van historische cartografische en fotografische bronnen van midden 16de eeuw tot het begin van de 21ste eeuw maakt duidelijk dat het projectgebied in deze periodes nooit is bebouwd en in gebruik was voor landbouw. Sporen van bewoning in de nieuwe tijd en nieuwste tijd worden niet verwacht.

Op basis van de topografische ligging, de bodemgesteldheid en het historisch landschapsgebruik wordt het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied als hoog ingeschat voor sporen gaande van het neolithicum tot de middeleeuwen.

²⁶ Verhoeven et al. 2010.

I.2.6 Samenvatting

Het onderzoeksgebied ligt op 1,75 km ten noorden van de markt van Herentals, in het gehucht Wijngaard. Het situeert zich op het zuidwestelijke uiteinde van de rug van Lichtaart in de depressie van de Schijns-Nete. De rug van Lichtaart strekt zich uit van ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit pliocene sedimenten.

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie wordt de bodem van het onderzoeksgebied geclassificeerd als een droge plaggenbodem op zandgrond. Plaggenbodems ontstonden in de Kempen door eeuwenlange aanrijking met organische stoffen. Voor archeologisch erfgoed ouder dan het middeleeuws akkercomplex biedt de plaggenbodem een goede bescherming. De dikke afdekkende pakketten van een plaggenbodem zorgen er voor dat archeologische bodemsporen goed bewaard blijven aangezien ze door de ophoging van de grond buiten het bereik bleven van de ploeg. De eventuele bewaring van oudere sites en grondsporen is afhankelijk van de mate waarin de begraven bodem is opgenomen in de oudste akkerlagen.²⁷

Op het oudste plan dat voor dit onderzoek werd gebruikt, met name het stadsplan van Jacob Van Deventer van 1558, is het onderzoeksgebied in gebruik als akker. Het landschap rondom het onderzoeksgebied werd ook midden 18de eeuw getypeerd door landbouwgronden met perceelsrandbegroeiing die behoorden tot het akkercomplex rond Herentals. Het projectgebied bleef in gebruik als landbouwgrond tot 2000-2003. Sinds toen ligt het braak en raakte het vooral in het zuiden begroeid met hoogstammige bomen.

Het perceel zal opgedeeld worden in 4 loten voor open bebouwing en 4 loten voor half-open bebouwing. De bomen tegen de noordelijke perceelsgrens ter hoogte van de Holle Weg worden gerooid. Vermits alle loten grenzen aan bestaande wegen dient er geen wegenis te worden aangelegd en dienen er geen bijkomende nutsleidingen te worden voorzien. Aangezien bij een verkaveling geen plannen voor de toekomstige bebouwing beschikbaar zijn wordt van een maximale impact uitgegaan.

Het onderzoeksgebied bevindt zich meer dan 600 m ten noorden van een natuurlijke waterloop. Op de quartairgeologische kaart bevinden zones met fluviatiele afzettingen uit het holocene, mogelijk tardiglaciaal zich op een afstand van ca. 470 m ten zuiden van het onderzoeksgebied. Het projectgebied bevindt zich niet in een gradiëntzone en ook niet op de overgang van hoger gelegen droge gronden naar lager gelegen natte zones. Het potentieel van het onderzoeksgebied voor het aantreffen van prehistorische artefactensites wordt als laag ingeschat.

De sequentie van historische cartografische en fotografische bronnen van midden 16de eeuw tot het begin van de 21ste eeuw maakt duidelijk dat het projectgebied in deze periodes nooit is bebouwd en in gebruik was voor landbouw. Sporen van bewoning in de nieuwe tijd en nieuwste tijd worden niet verwacht.

Op basis van de topografische ligging, de bodemgesteldheid en het historisch landschapsgebruik wordt het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied als hoog ingeschat voor sporen gaande van het neolithicum tot de middeleeuwen.

Gezien de impact van de geplande bodemingrepen en de geformuleerde archeologische verwachting wordt verder archeologisch vooronderzoek aanbevolen. Het onderzoek moet duidelijk maken of er archeologisch erfgoed aanwezig is binnen het onderzoeksgebied en of verder onderzoek kan leiden tot kennisvermeerdering.

²⁷ <https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaal2jden/archeodistricten/kempen>.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Bogemans F. 2005 & 2008. Legende Overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen.

De Moor G. & Pissart A. 1992. Het reliëf. In Denis J. Geografie van België. Brussel: Gemeentekrediet, 129-215.

Dondeyne S., Vanierschot L., Langohr R., Van Ranst E. & Deckers J. 2015. De grote bodemgroepen van Vlaanderen: kenmerken van de 'Reference Soil Groups' volgens het internationale classificatiesysteem World Reference Base. KU Leuven & Universiteit Gent in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

Goolaerts S & Beerten K. 2006. Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier. Leuven.

Van Ranst E. & Sys D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

Verhoeven M., Ellenkamp G. & Keijers D. 2010. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeente Echt-Susteren. Deelrapport II: landschap en archeologie. Raap Rapport 1951.

Digitale bronnen

Agiv. Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen

<https://www.agiv.be>

Bodemverkenner

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

Cartesius

<http://www.cartesius.be>

Cartoweb

www.cartoweb.be, www.ngi.be

Centraal Archeologische Inventaris

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

Databank Ondergrond Vlaanderen

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

Geoportaal

<https://geo.onroenderfgoed.be>

Geopunt Vlaanderen

<http://www.geopunt.be/kaart>

Inventaris Onroerend Erfgoed

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Koninklijke Bibliotheek

<https://uurl.kbr.be/1043801>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het projectgebied de topografische kaart 1:10.000. © cartoweb
- Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2018. © Geopunt
- Fig. 4 Zicht op het westelijke deel van het projectgebied vanuit het zuiden vanop de Rutsveld. © Fodio 19-09-2019
- Fig. 5 Zicht op het zuidelijke deel van het projectgebied vanuit het noorden vanop de Rutsveld. © Fodio 19-09-2019
- Fig. 6 Opmetingsplan bestaande toestand. © Peter Liekens 20190808
- Fig. 7 Verkavelingsplan. © Peter Liekens 20191216
- Fig. 8 Situering op het onderzoeksgebied op het digitaal hoogtemodel met in overlay de waterlopen zoals opgenomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2018 © Geopunt
- Fig. 9 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 10 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. @ DOV
- Fig. 11 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV
- Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op het stadsplan van Jacob Deventer (1558). © <https://uurl.kbr.be/1043801>
- Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt
- Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt
- Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt
- Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © Cartesius
- Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1969. © Cartesius
- Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2000-2003. © Geopunt
- Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van de CAI toestand oktober 2019 in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (rood gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd). © cai.erfgoed.net & Geopunt
- Fig. 20 Synthesepan: Bodemkaart Belgische Classificatie met in overlay de polygonen van de CAI © Geopunt & cai.erfgoed.net

Archeologische periodes in Vlaanderen

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	bronstijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
		laat	na 250 v. Chr.
Romeinse tijd		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
		laat	4 ^{de} eeuw
middeleeuwen		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.